

Stefan ZWICKER, „Národní mučedníci“: Albert Leo Schlageter a Julius Fučík: Hrdinský kult, propaganda a kultura vzpomínání

Praha, Academia 2023, 408 stran, ISBN 978-80-200-3221-8

Publikace německého historika Stefana Zwickera není mezi tituly odborné literatury úplnou novinkou. Původně vyšla kniha v německém jazyce totiž již roku 2006,¹ ale teprve v roce 2023 vydalo nakladatelství Academia aktualizovanou verzi knihy v českém překladu. Zwicker v této rozsáhlé prosopografické studii předkládá čtenáři životy dvou „národních mučedníků“, současně srovnává podobnosti a rozdíly jejich osudů na pozadí vytváření hrdinského kultu a jeho proměn v různých zemích a v rozdílných dobách. Objekty autorova zájmu se stali německý bojovník tzv. freikorpsu (německých dobrovolnických vojenských jednotek) Albert Leo Schlageter (1894–1923), jehož životem se Zwicker zabývá dlouhodobě, a Julius Fučík (1903–1943), popravený český komunistický novinář a člen protinacistického odboje.

Hlavním cílem autora ale nebylo podat vyčerpávající životopisné informace o těchto mužích, a proto také publikace rozhodně není jen biografií dvou osobností s podobným osudem. Nabízí rovněž důležitý přesah do politiky paměti, týkající se náhledu do fungování propagandy totalitních režimů a současně recepce jejich „druhých životů“ na pozadí různých historických událostí. Autor se v úvahách dostává ještě mnohem dál, a to především k otázce výběru, pojetí a vnímání hrdinského kultu a konstrukce tzv. „národních mučedníků“.

1) Původně jde o disertační práci autora, kterou obhájil už roku 2004 v Mohuči a téma pak nadále rozpracovával do hlubší a rozsáhlejší syntézy. Stefan ZWICKER, „*Nationale Märtyrer*“: Albert Leo Schlageter und Julius Fučík. *Heldenkult, Propaganda und Erinnerungskultur*, Paderborn 2006.

Oba životopisy tak slouží spíše jako kontext k dekonstrukci jejich propagandistického vnímání. Zwickerovi jde jak o vytvoření nezaujatých biografií osvobozených od mýtů a legend, které jsou od minulého století (zejména vlivem propagandy) s těmito osobnostmi nedílně spjaty, tak s odstupem času zhodnotit právě tvorbu těchto kultů a jejich odraz v kolektivní paměti. Předložené portréty obou mužů lze také označit za praktickou syntézu informací, důležitou pro následnou komparaci. Přesto však autor díky podrobnému kritickému zkoumání a pečlivému oddělování faktů od fikce, která vznikla ve 20. století, odhaluje zajímavá zjištění – například zpochybňuje Schlagerterův vstup do NSDAP nebo odpovídá na otázku, jak se z člena freikorpsu vlastně stal onen „první voják třetí říše“.

Lze vůbec životy těchto dvou mužů funkčně srovnávat? Vždyť zatímco Fučíkova hvězda začíná zářit až po roce 1948, Leo Schlagerter se stává hrdinou už krátce po své smrti na začátku dvacátých let 20. století. Jeho kult naopak upadá s koncem druhé světové války. Osobnost Julia Fučíka si navíc od začátku přisvojoval komunistický režim, kdežto Schlagerterův odkaz se během první poloviny 20. století snažily využít různorodé skupiny, od nacistů a příslušníků extrémní pravice přes katolické kruhy až po nepřiliš úspěšný pokus některých členů KPD (Komunistické strany Německa). Od klíčového roku 1933 se pak Schlagerter stává už „výhradně“ nacistickým hrdinou, zatímco Fučík byl právě nacisty popraven.

Zwicker však ve své knize záhy ukazuje, že tyto rozdíly pro jeho výzkum nejsou tak zásadní. Ač osobní životy obou mužů byly značně odlišné, autor nachází i styčné body. Oba pracovali jako novináři, zemřeli mladí, násilným způsobem, a posmrtně se stali národními hrdiny. Společnou mají i skutečnost, že zatčení byli do jisté míry kvůli své vlastní neopatrnosti. Mnohem zásadnější je však sdělení, které se skrývá v podtitulu knihy – *Hrdinský kult, propaganda a kultura vzpomínání*. Jedná se totiž především o ukázkou konstrukce heroického kultu pro propagandistické účely, jenž je u obou aktérů budován na základě podobného vzorce.

V kapitole *Jak se z mrtvého stane mučedník?* se Zwicker zamýšlí nad vznikem a konstrukcí národních mučedníků a všímá si zajímavého jevu – totiž že jsou často inspirováni křesťanskými vzorci. Stejně jako v křesťanství byly pro svěťce důležité relikvie, totéž můžeme nalézt i u moderních mučedníků (například Fučíkova *Reportáž psaná na oprátce*), rovněž pak místa spojená s hrdinovým životem (hrob, místo úmrtí, narození apod.). Nezřídka životní cesta hrdinů také

nápadně připomínala životní mezníky Ježíše Krista – výjimečné činy a poslání, odvaha zemřít za své ideály nebo motiv zrady (například ve Fučíkově případě byla role domnělého „Jidáše“ přiřknuta Jaroslavu Klecanovi a v rámci pozdějšího vykonstruovaného soudního procesu také Bedřichu Reicinovi, jeho někdejšímu příteli) a mučednická smrt. V rámci budování takového mýtu, dokonalého obrazu mučedníka, pak často musela jít nehodící se historická skutečnost stranou. Tehdejší historiografie si proto zvykla vynechávat informace a prameny, které nevrhaly na „mučedníky“ dobré světlo a nehodily se do jejich hagiografií.

Autor se na stránkách knihy zamýšlí také nad významy a pojetím pojmů „mučedník“, „hrdina“ či „mýtus“, „kult“ nebo „druhý život“. Seznamuje čtenáře s procesem apoteózy, klasifikací národních mučedníků a dalšími historicko-sociologickými konstrukty.² Předkládá fakt, že existence mučedníků a hrdinských kultů je přirozená pro všechna historická období, společnost a kulturu obecně – náboženství, středověkou rytířskou kulturu, starověkou mytologii, ale právě i pro totalitní režimy. Zwicker se sice primárně soustředí na Schlagetera a Fučíka, ale současně ukazuje, že podobné styčné body můžeme najít i v jiných obdobích a ve zcela odlišných historických souvislostech – zmiňuje například Johanku z Arku, Jana Palacha, Jana Husa, Karla Havlíčka Borovského, Zouj Kosmodějanskou aj.

V podkapitole nazvané *Uctívání hrdinů v kontextu výzkumu „míst paměti“ a „kultury vzpomínání“* se autor zaměřuje na šíření kultu, kterému mnohdy (nejen v těchto dvou případech) napomáhají zvučná jména veřejně známých osobností, často umělců (například o Fučíkův život se v době svých literárních začátků zajímali i Milan Kundera nebo Pavel Kohout), kteří se značnou měrou podílejí na heroizaci a idealizaci jejich zobrazování. Jako příklad Zwicker také uvádí Švabinského portrét Julia Fučíka (byť dle jeho názoru idealizaci své osoby Fučík částečně napomohl sám díky vlastním textům a tuto štafetu pak převzala jeho manželka Gusta, jež se stala jakousi ochránkyní a šířitelkou odkazu svého muže). Autor dále ukazuje, že stylizované portréty a výjevy v tomto případě plní funkci podobnou náboženským ikonám – součástí knihy je proto i obrazová příloha, v níž lze některé z takových fotografií či obrazů nalézt a porovnat. Rovněž ale dodává, že idealizace vzhledu není v žádném případě pouze

2) Důležitá je podle Zwickera „zakotvenost hrdiny v lidu“, stejně tak jako jeho výjimečnost, díky níž „z národa současně vyčnívá“. Stefan ZWICKER, *„Národní mučedníci“: Albert Leo Schlageter a Julius Fučík: Hrdinský kult, propaganda a kultura vzpomínání*, Praha 2023, s. 276.

součástí propagandy totalitních režimů (jako příklad uvádí zobrazování Jana Husa, které často také neodpovídá skutečnosti, ale jakési obecné představě asketického světce). Národní hrdinové byli ale lidem neustále připomínáni i v každodenním životě prostřednictvím názvů ulic či nejrůznějších organizací a institucí (například škol), jež nesly jejich jména, či formou krátkých úderných hesel (Fučíkův apel „*Lidé, bděte!*“ nebo Schlageterův údajný výrok „*Pozdravujte mé Německo!*“), na čemž také dále dokazuje důležitost odrazu těchto mýtů v kultuře i význam „národních hrdinů“ pro mládež.

V závěru knihy autor nastoluje další důležitou otázku – jak vlastně tyto osobnosti máme hodnotit dnes? Nedívá se kriticky jen na zneužití jejich osudů v období dvou totalitních režimů, ale i na diametrální proměnu jejich vnímání bezprostředně po pádu nacistického a komunistického „panství“. Zmiňuje například fakt, že v případě Julia Fučíka se po roce 1989 ve spojení s jeho jménem nejčastěji objevuje dehonestace a despekt,³ spojené například s odstraňováním soch a dalších připomínek jeho osoby ve veřejném prostoru. O Schlagetera se dnes v Německu zajímají už jen příslušníci německých krajně pravicových hnutí. Dnešní pohled na oba tyto muže je stále přinejmenším kontroverzní, pro mnoho lidí však v současnosti spíše převažuje pocit apatie, lhostejnosti či zapomnění. Sám autor je ale současně toho názoru, že „*historický odstup diskuzím rozhodně prospěl*“ (s. 315).

Zwicker ve své práci dokázal čtivě a přirozeně propojit historické bádání s poznatky kulturními, politickými, antropologickými a sociologickými. Čerpal jak z německých, tak českých pramenů, ego-dokumentů, titulů odborné literatury (mezi nimiž se objevují také knihy českých historiků) i z dobových propagandistických materiálů a dokázal od sebe odlišit fakta od silného nánosu idealizace a účelových polopравd. Zwickerova publikace tak tvoří nejen ucelenou syntézu předkládající shrnující životopisy obou aktérů, ale současně má i další (dle mého názoru ještě zásadnější) přínos k diskuzi o tématu druhých životů historických osobností a kolektivní paměti. Potvrzuje, že touha a potřeba hrdinských kultů a mučedníků osciluje ve společnosti napříč historií a není pouze otázkou mytologie či náboženství, ale bývá i součástí le-

3) Zwicker hovoří o tom, že každý z těchto „národních hrdinů“ má také svůj „poločas rozpadu“ a že u Fučíka byla po roce 1989 dokonce „zpochybněna oprávněnost jeho uctívání“. Tamtéž, s. 312 a s. 256.

gitimizace politických režimů. Zásadní však je vždy uvědomění, jakým cílům tyto „pomníky“ slouží a fakt, že se jejich význam a důležitost v historii může měnit.

PhDr. Kristýna Tietz Bernardová

Katedra dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty

Univerzity Karlovy

(studentka doktorského programu)

bernardovakristyna@seznam.cz

DOI: 10.14712/30298393.2025.4

Martin GROMAN, *Kriegel: Voják a lékař komunismu*

Praha, Nakladatelství Paseka – Ústav pro studium totalitních režimů 2023,
576 stran, ISBN-80-7637-379-2, ISBN-80-7516-023-2

„Podivně odešel básník Holan / na státní útraty pochován / a jejich ústy chválen / V dobách kdy bez pocty je spálen / František Kriegel a navíc – ach – / šakaly z hrobu vyhrabán / na Olšanech Jan Palach,“¹ připomínal ve svých *Magorových labutích* písničk posmrtný osud levicového politika, interbrigadisty, lékaře a protagonisty pražského jara básník Ivan Martin Jirous. I několik desítek let po smrti přitom Krieglovo jméno dokáže vzbudit vášnivě rozepře. V roce 2014 se kupříkladu vedl na radnici Prahy 2 ostrý spor o udělení čestného občanství právě Františku Krieglovi (1908–1979). Tehdejší starostka městské části Jana Černochová (ODS) tento návrh odmítala se zdůvodněním politikova podílu na budování komunistické diktatury, včetně organizování Lidových milic v únoru 1948. Naproti tomu navrhovatel tohoto usnesení, radní Michal Uhl (Strana zelených) chápal Kriegla jako jednoznačného hrdinu, který se v srpnu osmašedesátého roku statečně vzepřel nátlaku moci. Zamítavý postoj pravicového zastupitelstva tehdy popsal jako „přepisování dějin“.² V nedávné době vyšel

1) Ivan Martin JIROUS, *Magorovy labutí písně*, Praha 2006, s. 80.

2) Viz Michal UHL, *Proč nemůže být František Kriegel čestným občanem Prahy 2?*, Deník Referendum, [online], 7. 8. 2014 [citováno dne: 1. 10. 2023]. Dostupné z: <https://denikreferendum.cz/clanek/18519-proc-nemuze-byt-frantisek-kriegel-cestnym-obcanem-prahy-2>.